

Малярчук Н.Г.

кандидат історичних наук,

доцент,

Азовський морський інститут

Одеської національної морської академії

ОЛЕКСА ТИХИЙ – ПЕДАГОГ ТА МОВОЗНАВЕЦЬ

Олекса Тихий – відомий радянський дисидент, публіцист та правозахисник, один з членів-засновників Української Гельсінкської групи, був педагогом за фахом та за покликанням. Життя Тихого склалося так, що значну його частину він провів за ґратами, а не в навчальній аудиторії. Як влучно зауважив його товариш-політв'язень Василь Овсієнко: «Це мав бути видатний педагог, але... замість кафедри він мав каторгу» [1]. Роздуми Олекси Тихого щодо проблем сучасної школи та шляхів її реформування, його подвижницька діяльність із захисту та популяризації української мови на Донеччині, безумовно, заслуговує на увагу педагогічної спільноти, чим і обумовлено актуальність цього дослідження.

Олексій Іванович Тихий народився 27 січня 1927 року на хуторі Їжівка Костянтинівського району Донецької області у родині робітника. По закінченні школи навчався в транспортному та сільськогосподарському інститутах, але своє покликання бачив у праці педагога. Закінчивши у 1950 році філософський факультет Московського університету (дипломну роботу захищав на кафедрі педагогіки), почав вчителювати у сільських школах Запорізької та Сталінської (тепер Донецька) областей [1].

Молодий педагог відразу привернув до себе увагу своїм неприйняттям формального підходу до викладання. Мав постійні конфлікти з дирекцією через відсоток успішності, воював з приписками. Про нього заговорили як про дивака, що застосовує нетрадиційні методи та форми навчання [2]. Так, наприклад, він вважав, що треба іноді дозволяти дитині пропускати школу, вимагаючи, натомість, максимально використовувати цей час удома, виконуючи індивідуальну програму. Педагог поділяв думку В. Сухомлинського, щодо важливості і необхідності роботи з учнями не лише в класі, але і поза його межами. Сам люблячи мандрувати, розумів як багато може дати дитині мандрівка просторами рідного краю, з цікавими бесідами і зустрічами. За спогадами М. Гориня, «...міг узяти з собою групу кращих школярів і майнути з ними на два-три дні серед чверті, робочого тижня, поставивши перед ними завдання заздалегідь вивчити матеріал, який вони пропустять... Після першої вилазки школа гула від захоплень і обговорень. Число бажаючих зростало дуже швидко» [2].

В лютому 1956 року викладацька діяльність Олекси Тихого була перервана арештом і позбавленням волі на 7 років «за антирадянську пропаганду та агітацію». Після звільнення у 1964 році Тихий ще деякий час викладав, але невдовзі був вимушений назавжди залишити роботу за фахом. Відсторонений від практичної педагогічної діяльності, він зосередився на теоретичному опрацюванні проблем шкільної освіти. У 70-ті рр. ХХ ст. Тихий написав низку статей, в яких запропонував своє бачення пріоритетів шкільної освіти, окреслив проблеми сучасної школи та запропонував шляхи їх вирішення, виходячи з власних педагогічних поглядів і досвіду викладання.

Олекса Тихий був переконаним противником домашніх завдань, вважаючи, що від них більше шкоди, ніж користі. Тихий обґрунтовував свою думку наступними аргументами: не у всіх дітей є відповідні умови для занять удома; не

всі вміють працювати самостійно; домашні завдання дають можливість частині учнів байдикувати на уроках, сподіваючись надолужити згаяне вдома; домашні завдання звільняють частину вчителів від обов'язку докладно викласти тему – «дома вивчите». Але головним негативним наслідком домашніх завдань є позбавлення дитини вільного часу, а значить можливості займатися улюбленою справою, розвитком своїх талантів та захоплень, що призводить до формування духовно обмеженої, нетворчої особистості [3, с. 48]. Скорочення програмного матеріалу, збільшення тривалості уроків на 10–15 хвилин, зменшення їхньої кількості протягом дня, факультативне вивчення окремих предметів, впровадження спарених уроків – це ті необхідні заходи, які, на думку О. Тихого, дозволили б відмовитися від домашніх завдань [3, с. 50].

Олекса Тихий відзначав надзвичайну перевантаженість шкільних програм, через яку не залишається достатньо часу для виховної роботи в школі, якій він надавав великого значення. На думку педагога, школа повинна гарантувати не лише придатність свого випускника до продовження навчання або роботи в певній галузі на певному робочому місці, але й сформованість у нього моральних цінностей, навичок співжиття, порядності [4, с. 42]. Саме тому навчання в школі обов'язково треба поєднувати з вихованням, вважав Тихий, акцентуючи увагу на патріотизмі, формуванні національної самосвідомості, прищепленні моральних принципів [5, с. 389].

О. Тихий критично ставився до предметної спеціалізації викладачів середньої школи: «Виховна робота, контроль над нормальним навантаженням дітей, немислимі вимоги до дітей у кожного вчителя індивідуальні. Виходить, що не вчителі вивчають індивідуальні особливості дітей, а навпаки, діти вивчають і пристосовуються до індивідуальних особливостей вчителів. А вчитель протягом року неспроможний вивчити навіть імена своїх учнів (якщо в нього, наприклад, 7–8 класів по 40–45 дітей)» [6, с. 32]. Будучи максималістом як у житті, так і в педагогіці, він був переконаний, що кожен шкільний вчитель повинен бути в змозі викладати усі предмети за програмою середньої школи, за винятком фізкультури, співів та малювання. Тихий писав: «Мені здається, що 8-мирічній початковій школі немає необхідності мати багато учителів, а досить одного, який підбирав би собі помічника з виховної роботи і ніс би відповідальність за навчання і виховання дітей свого класу» [7, с. 26].

Особливе місце у творчому доробку О. Тихого посідають статті, присвячені проблемі відродження української мови та культури на Донеччині, спрямовані проти політики русифікації в Україні. Значними агентами русифікації в Донецькому регіоні він вважав заклади освіти: від дитсадків до вищих навчальних закладів [8, с. 53–54]. Закриття українських шкіл, які у 70-ті рр. ХХ ст. в невеликій кількості ще залишалися у сільській місцевості Донеччини, Тихий розцінював як інтелектуальний геноцид багатомільйонного українського населення краю. Посилаючись на видатних педагогів К. Ушинського, Я.-А. Каменського, Тихий підкреслював важливість навчання дітей в початковій школі рідною мовою. Нерозуміння учнями, батьками та й учителями того очевидного факту, що неможна вивчити чужої мови, не вивчивши як слід рідної, є, на думку О. Тихого, однією з причин поганого знання в Донецькій області як української, так і російської мов, внаслідок чого люди почали розмовляти суржилом, який дехто схильний називати донбаською мовою. Оскільки вдома діти розмовляли українською (зазвичай місцевим діалектом), а в школі російською, при цьому не вивчаючи як слід літературної української мови, у розмові вони починали поєднувати елементи двох мов, фонетика ж залишалася українською. Таким чином і народжувався суржик, носії якого, на думку Тихого, завжди викликали і будуть викликати сміх як в українця, так і в росіянина [9, с. 48–49]. Учителям, школярам та кожному, хто хоче говорити правильно й

красиво, О.Тихий адресував «Словник мовних покручів», над яким працював в період між першим та другим ув'язненням: з 1964 по 1977 рр. [10]. Щоб підняти авторитет української мови, як серед українців, так і серед людей інших національностей, що часом мають на неї неправильні, а то й шовіністичні погляди, О.Тихий уклав збірку «Мова – народ», в якій зібрав висловлювання близько 250 видатних людей про значення мови в житті народу, про любов до рідної мови та свого народу, а також документи, в яких висвітлено історичну долю української мови [11].

Правозахисна діяльність Тихого стала причиною його другого арешту на початку лютого 1977 року і засудження до 10 років позбавлення волі. Помер Олекса Тихий 6 травня 1984 у тюремній лікарні у Пермі [1].

Дослідження педагогічної діяльності та творчого доробку Олекси Тихого дозволило нам дійти висновку, що проблеми, які він порушував у своїх педагогічних та публіцистичних працях, міркування щодо їхнього вирішення зберігають свою актуальність і в наш час, а ім'я цієї мужньої людини, відданого своїй праці педагога, захисника української мови, по праву має увійти до історії педагогічної думки України ХХ століття.

Список використаних джерел:

1. Овсієнко В. Олекса Тихий. Справжній донецький українець [Електронний ресурс] / В. Овсієнко // Українська правда. – 2013. – 16 серпня. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/02/3/70406/>.
2. Горинь М. Олекса Тихий – портрет зблизька [Електронний ресурс] / М. Горинь. – Режим доступу : <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/operacia-visla/oleksatihijportretzbliзкаavtorgorinmihajlo>.
3. Тихий О. Домашні завдання [Текст] / О. Тихий // Тихий Олекса. На перехресті думок / [упоряд. Л. Огнева]. – Донецьк : «Смолоскип», 2013. – 444 с.
4. Тихий В. «Домашні завдання» з перешкодами [Текст] / В. Тихий // Там само.
5. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта» [Текст] / О. Тихий // Мова – народ. – К. : Смолоскип, 2007. – 416 с.
6. Тихий О. На перехресті думок [Текст] / О. Тихий // Тихий Олекса. На перехресті думок / [упоряд. Л. Огнева]. – Донецьк : «Смолоскип», 2013. – 444 с.
7. Тихий О. Про проблеми реформи шкільної освіти [Текст] / О. Тихий // Там само.
8. Малярчук Н. Проблема русифікації освіти на Донеччині в публіцистичній спадщині Олекси Тихого [Текст] / Н. Малярчук // Історичні і політологічні дослідження. – 2014. – № 1–2. – С. 52–58.
9. Тихий О. Думки про рідний донецький край / О. Тихий // Олекса Тихий : Думки про рідний Донецький край / [упоряд. В.В. Овсієнко, М.В. Олійник, В.Ф. Півень, Є.Б. Фіалко]. – Донецьк : Донеччина, 2012. – Т. 1. – 416 с.
10. Тихий О. Словник мовних покручів [Текст] / О. Тихий. – Донецьк : Товариство ім. Олекси Тихого, 2009. – 107 с.
11. Тихий О. Мова – народ [Текст] / О. Тихий. – К. : Смолоскип, 2007. – 416 с.